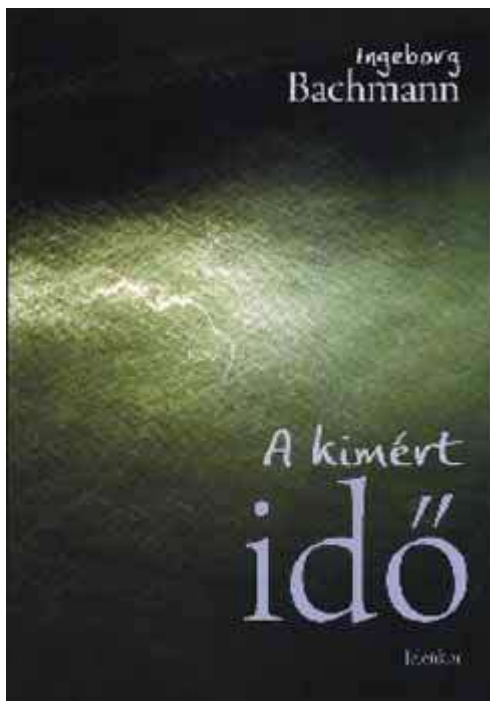

Kántás Balázs

A kimért idő – megjegyzések Ingeborg Bachmann válogatott verseiről

A Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent kötet hiánypótló a magyar fordításirodalomban, hiszen Ingeborg Bachmann, a második világháború utáni német nyelvű költészet kiemelkedő alakjának lírai munkásságát a kötet megjelenése előtt csupán néhány antológiában és folyóiratban megjelent fordításból ismerhette a magyar olvasó. Bachmann ugyanakkor mindenképp saját nemzedékének egyik legjelentősebb tagja volt, többek között Paul Celan vagy Bertold Brecht mellett egyike azon költőknek, akik a világháború és a holokauszt tragédiája után is képesek voltak német nyelvterületen eredeti, jelentékeny költészetet létrehozni, így a modern német költészet magyar recepciója szempontjából *A kimért idő* mindenképpen irodalomtörténeti fegyverténynek tekinthető.

Lírai beszédmódját illetően Ingeborg Bachmann a hermetizmus hagyományához áll legközelebb, ebben a tekintetben rokonítható többek között Paul Celannal, akihez nem

mellékesen szerelem, majd szoros barátság is fűzte. A költőnő lírájára szintén rányomja a bélyegét a holokauszt tragédiája. Bachmann köztudottan maga is zsidó származású volt, így a trauma ugyanúgy megszólal verseiben, mint Celan – főként kései – költészetében.

A hermetizmus, a szövegek zártsága ellenére a költőnő lírája azonban mindenképp nyitottabb, mint kortársa, Paul Celan kései költészete. Bachmann maga is magánmitológiákból és állandó, visszatérő szimbólumokból (például csillag, rózsza, szél, kikötő, stb.) építi fel saját költői világát, ám e költői világ sokkal klasszicizálóbb, tágasabb, s ily módon talán a mindenkor olvasó számára is befogadhatóbb. Bachmannál szintén egyfajta alapélményként szólal meg a háború és a holokauszt, melyre egyes költeményeiben találhatunk implicit és explicit utalásokat, azonban lírája korántsem ismétléskényszeres. A költőnő szinte teljes lírai életművét bemutató kötetében tematikai és motivikus változatossággal találkozhatunk, s nem mellékesen – főleg a korai versekben – klasszikus, kötött formákkal is szembesülhetünk. Későbbi verseiben persze Ingeborg Bachmann is, ugyancsak hasonlóan Celanhoz, tömörít, redukál, enigmatikus képekkel telített szabadversekben szólal meg. Talán érdemes idézni egy példát a kötet utolsó harmadából:

Árnyak rózsák árnyak

Idegen ég alatt

árnyak rózsák

árnyak

idegen föld fölött

árnyak rózsák

között

idegen víz alatt

enyém az

árnyam

Habár a fenti vers nyilván magán viseli a hermetizmus hagyományának jegyeit, mint a tömörítés, a grammatikai viszonyok olykor jelöletlen mivolta, illetve a szinte priváttá, már-már csupán a költői beszélő számára értelmezhető képek, a rózsza és az árny toposzai mindenképpen irányt mutatnak az olvasónak is, hiszen a rózsza többek között Rilke költészetének is egyik kulcsmotívuma, mely egyrészt az élet, másrészt az elhagyatottság, a magányos létezés jelképe. Az árny motívuma ugyancsak jelen van Rilke lírájában is, ám sokkal inkább jellemző a fentebb említett Paul Celan költészetére, mely szoros dialógust

folytat Ingeborg Bachmann lírájával. A költő már csupán saját árnyát képes birtokolni, azaz voltaképpen maga is csupán egyfajta árnyék a létezésben, mely egyrészt jelen van, hiszen valami kiterjedéssel bíró létezőnek a körvonala, valami mögöttesre utal, ám mivel megfoghatatlan és kétdimenziós, még sincs egészen jelen.

Úgy vélem, Ingeborg Bachmann lírájának egyik kulcsmotívuma a jelenlét és jelen-nem-lét problémája. A költő mindig határokon egyensúlyoz, szavai utalnak is a valóságra, meg nem is, hiszen egyúttal önreferenciálisak, tehát létrehozzák saját valóságukat. A pusztán szavak által létrehozott valóság azonban maga is árnyaszerű, képlékeny, azaz létezésének teljessége megkérdőjelezhető. A bachmanni költészet legalább annyit – ha nem többet – elhallgat, mint amennyit kimond, ezáltal pedig az olvasó maga is társszerzőjévé válik bizonyos verseknek. Az olykor klasszicizáló hangnem, s első olvasásra jól ismertnek látszó motívumok mögött ott rejlik valamiféle elfojtott kiáltás, valamiféle ősi, még a szavaknál is ősbib borzalom, melyet a sorok sokszor csupán sejtetnek. Egy rózsa nem csupán egy rózsa, az ősz nem csupán az ősz, egy levél nem csupán egy levél – minden gondosan megválogatott szónak önmagánál sokkal mélyebb, helyenként nehezen felfejthető jelentése van. Ezek a jelentésrétegek pedig úgy vélem, a legtöbb esetben a fordított szövegekben is feltárhatók, tetten érhetők.

Maga a műfordítás mint vállalkozás is mindenképpen megérdemel néhány keresetlen szót. Először is megjegyzendő, hogy A kimért idő nem egy tollból származó fordításkötet, hanem két jeles germanista műfordító, Márton László és Adamik Lajos közös munkája. Alapjában véve úgy érzem, a műfordítók jó munkát végeztek abban az értelemben, hogy a kötet nagy részében sikerült érvényes, magyarul is élvezhető versszövegeket előállítaniuk, azonban mint minden fordítás esetében, elengedhetetlen, hogy e kötetben is legyenek, ha nem is ballépések, de legalábbis kritizálható fordítói megoldások. Általánosságban elmondható, hogy a két műfordító – s különösen igaz ez megítélésem szerint a Márton László által magyarra ültetett szövegekre – a német eredetihez képest időnként szépít, felfelé stilizál. Különösen a klasszikus metrumokban, kötött formában írott rímes versekre lehet igaz ez a megállapítás (például a *Részeg este*, *Hogy nevezzem magam?*, *Körtánc*, *Variációk egy témára*, *Egy országról, egy folyóról és a tavakról* című költeményekre), melyeket a fordítók kissé dalszerűen, egyfajta romantikus alaphangot beléjük csempészve ültettek magyarra. Ingeborg Bachmann ezzel szemben a legtöbb esetben a német eredetiben visszafogottabb, fegyelmezettebb, helyenként fojtogató atmoszférájú költészetet művel, nem pedig dalol, mint azt némely vers magyar fordításában érzékelhetjük. Lexikai szintű tévedésekről, félreértelmezésekről persze szó sincs, ami helyenként kritikát érdemelhet, az sokkal inkább

stiliztikai kérdés. A magyar olvasó a német eredetihez képest egy kissé édeskésebb, kevésbé szorongó, belcanto-szerű Bachmannt kap kézhez, ismétlem, főként a kötött formában írt versek fordításában, ám helyenként a szabadversek fordításai is mintha felstilizáltak lennének a forrásszöveggel összehasonlítva. Példának okáért a kötet végén található, Enigma című versben, ahol Adamik Lajos úgy indítja a szöveget, hogy „*Többé nem jön semmi. / Nem lesz többé tavasz. / Jósolják mindenkinek öröknaptárak*”, mely szövegrész magyarul kissé szakrálisnak, a szórendből kifolyólag is afféle kinyilatkoztatásnak hathat, addig a németben mindez így hangzik: „*Nichts mehr wird kommen. / Frühling wird nicht mehr werden. / Tausendjährige Kalender sagen es jedem voraus.*” Lexikai szintű tévesztés természetesen nincs, a fordítás tehát a klasszikus értelemben véve szöveghű, ám a német eredetiben e mondatok hangneme sokkal kevésbé fennkölt, patetikus. Míg Adamik Lajos egyfajta pátosszal telt kinyilatkoztatást visz véghez magyar nyelven, addig Bachmann eredeti német beszélője nyugodtan, kissé rezignáltan, viszonylag semleges hangnemben valami olyasmit mond: „*Nem lesz már semmi. Nincs több tavasz. Az öröknaptárak (is) ezt jósolják mindenkinek.*”

E felstilizálások persze nem feltétlenül negatív kritikára hivatottak, hiszen ahány fordító, annyiféle értelmezés. Amennyiben Márton László és Adamik Lajos valamivel patetikusabb és szakrálisabb hangnemben hallja / olvassa Bachmannt magyarul, mint amilyen eredetileg, ehhez voltaképp joguk van. Fordításaik ettől függetlenül, ezzel együtt ugyanúgy értékes irodalmi alkotások, ám mivel Bachmannt minden valószínűség szerint sok más szerzővel egyetemben meglehetősen nehéz szabatosan fordítani, a magyar fordítások legalább akkora vitákat kavarnak, mint amilyenek a Bachmann-kortárs Paul Celan magyarra fordíthatósága / fordíthatatlansága körül zajlottak, zajlanak. Aki pedig kíváncsi arra is, mi található a fordítás mögött, s milyen lírai beszédmódokat használ maga Ingeborg Bachmann anyanyelvén, annak sajnos erős német nyelvtudás birtokában kell lennie, ez pedig nyilván jól is van így.

(Jelenkor Kiadó, 2008, 216 oldal)